निर्गते जलवादौ । निर्गतो जरायुर्यस्य । २जरायुहीने त्रि० । "अमूः पारे पृदाक्षिप्तमानिर्जरायवः । तासां जरायुभिर्व्यमच्छायापि" रघु० १।२७।

निर्जर्जल्प पु० नितरां जर्जरः पूर्वो० । अत्यन्तजर्जरीभूते "निर्कृतिं निर्जर्जल्पेन शीर्णां (शीर्णानि) वसु०२५।२ "नितरां जर्जरीभूतेन शिरोभागेन" वेददी० ।

निर्जल त्रि० निर्गतं जलं यस्मात् प्रा०व० । जलशून्ये देशे "कोशस्य जलमेदाला निर्जलेभ्यो यथा जलम्" भा०शा० ११० अ० ।

निर्जलैकादशी स्त्री कर्म० । ज्येष्ठस्य शुक्लैकादश्याम् व्रतभेदपाठे भीमसेनं प्रति व्यासः । "द्वयस्ते मिथुनस्थेऽर्के शुक्ला स्यादशमी हि या । ज्येष्ठे मासि प्रयत्नेन सोपवासा जलवर्जिता । स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वा जलं बुधः । उपवसेत् नैवान्यद् व्रतमस्योऽन्यथा भवेत् । उदयादुदयं यावद् वर्जयित्वा जलं बुधः । अमयत्वादवाप्नोति द्वादशद्वादशी फलमिति" ।

निर्जित त्रि० निर्+जि-क्त । १पराजिते २वशीकृते "निर्जितैरावता नलाः" कुमा० । निर्जितेन्द्रियग्रामः अमरः ।

निर्जिह्व त्रि० निर्गता सुखाद्विःकृता जिह्वा यस्य । १सुखादृष्टिर्गतरसने । "निर्जिह्वैव श्वसद्भिर्व कूजद्भिर्व नताननैः । कथैवमो नरश्रेष्ठ !" भा०भी०६०अ० । २जिह्वाशून्ये भेके च जाजिह्वयन्ते ६२४० दशम् ।

निर्जीव त्रि० निर्गतो जीवो यस्मात् प्रा०व० । जीवात्मरहिते देहे "वाजिभिश्चापि निर्जीवैः शस्त्रैः कोपितोपितैः" भा०द्रो० ३६अ० । निर्जीवदेहैरित्यर्थः . "चिता दहति निर्जीवं चिन्ता दहति जीवितम्" प्राचीनगाथा ।

निर्झर पु०निर्+झृ-अप् । १पर्वतादिःकृतजलप्रवाहे(झरना) अमरः । २सूर्यांशे रतुमाणके च मेदि० "भागीरथीनिर्झरशीकराणाम्" कुमा० । "प्रस्रवणैरिव निर्झराणाम्" रघुः । स कारयत्येनाम्यस्या अच् नीरा० ङीष् । ३नद्याम् स्त्री शब्दर० । "लटाकटाहसम्भूतजलमन्दिरिम्बनिर्झरी" इत्यादि रावणकृतशिवस्तवः ।

निर्झरिणी स्त्री निर्झरः पर्वतादिःकृतजलप्रवाहः कारयत्येनाम्यस्या इति ङीप् । नद्याम् त्रिका० । "स्रवत्तरुणकरभूरिक्षोणसो निर्झरिण्यः" महावीरचरितम् ।

निर्णय पु० निर्+णी-भावे अच् । १निश्चये तदभावाभावादिषि तद्भावादिषि ज्ञाने । वस्तुदेहे यथा भावाभावौ द्वावेव विषयतया भासेते नैवं निश्चये किन्तु तत्र एकविध एवावभासते । निश्चयत्वं च न जातिः प्रत्यक्षत्वादिना बाधकात् किन्तु विषयितावच्छेद एवान्तरे स्थितम् । २विरोधपरिहारे मीमांसोक्ते पञ्चावयवन्यायमध्ये ३चरमावयवे न्यायोक्ते सन्दिग्धे पक्षप्रतिपक्षयोः ४साधनबाधनाभ्यामवधारणे स च गौतमोक्तेषु षोडशसु पदार्थेषु पदार्थभेदः तद्लक्षणादिकं गौ०सू०भा०उक्तं यथा "विमृश्य पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं निर्णयः" सू० "स्थापना साधनं, प्रतिषेध उपालम्भः, तौ साधनोपालम्भौ पक्षप्रतिपक्षाश्रितौ व्यतिषक्तावनुबन्धेन प्रवर्त्तमानौ पक्षप्रतिपक्षावित्युच्यते, तयोरन्यतरस्य निवृत्तिरेकतरस्यावस्थानम् अवश्यम्भावि, यस्यावस्थानं तस्यावधारणं निर्णयः । नेदं पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं सम्भवतीति एको हि प्रतिज्ञातमर्थं हेतुतः स्थापयति प्रतिषिद्धं चोद्धरतीति द्वितीयेन स्थापनाहेतुः प्रतिषिध्यते तस्यैव प्रतिषेधहेतुरुद्भाव्यते च निवर्त्तते तस्य निवृत्तौ योऽवतिष्ठते तेनार्थावधारणं निर्णय इति उभाभ्यामेवार्थावधारणमित्याह । यथा कुक्कुटा दक्षस्य पक्षयोः द्वितीयस्यापक्षस्यः तावेतौ पक्षपक्षाभावौ विमर्शं सह निवर्त्तयतः, उभयपक्षे उभयापक्षे त्वनिवृत्तौ विमर्श इति । विमृश्येति विमर्शं कृत्वा, योऽयं विमर्शः पक्षप्रतिपक्षाभावद्योतकं न्यायं प्रवर्त्तयतीत्युपादीयते इति । इतश्च विरुद्धयोरेकधर्मिणोर्द्वयं यत्र च धर्मिणोरन्यतरो विरुद्धौ धर्मौ हेतुतः सम्भवतः तत्र बलाबलहेतुतोऽर्थस्य तत्त्वाभावोपपत्तेः, यथा क्रियावद् द्रव्यमिति वचनवचने यस्य द्रव्यस्य क्रियायोगो हेतुतः सम्भवति तत् क्रियावत् यस्य न सम्भवति तदक्रियमिति, एकधर्मिणोश्च विरुद्धयोर्युगपद्भाविनोः कालविकल्पः यथा तदेव द्रव्यं क्रियायुक्तं क्रियावत् अतुलसोपरतक्रियं पुनरक्रियमिति । न चायं निर्णयो नियमो विमृश्यैव पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं निर्णय इति किन्त्विन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नप्रत्यक्षेऽर्थावधारणं निर्णय इति । परीक्षाविषये तु विमृश्य पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं निर्णयः प्राक्षे वादे च विमर्शवर्जम् । मीमांसोक्तस्याधिकरणस्यावयवाश्च "विषयोऽविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम् । निर्णय इति विद्वान्तः प्राक्षेऽधिकरणं स्मृतम्" इत्युक्ताः । "तत्र निर्णयः सिद्धान्तसिद्धविचार्यवाक्यतात्पर्यावधारणम्" तत्त्वदी० ।